

DZIAŁALNOŚĆ SPOŁECZNA LEŚNIKÓW W PUSZCZY BIAŁOWIESKIEJ W LATACH 1933–1939

Bogusław Kosel¹, Ewa Pirożnikow²

¹Muzeum Podlaskie w Białymstoku

²Politechnika Białostocka

W okresie międzywojennym w Polsce bardzo wyraźnie zaznaczyła się tendencja do włączania członków rodzin funkcjonariuszy państwowych w działalność społeczną. Celem tych działań była w pierwszej kolejności poprawa poziomu ich życia. Ponadto integracja środowisk wpływała na budowanie pozytywnego wizerunku reprezentowanych instytucji. Proces ten miał umacniać w oczach obywateli siłę organów państwowych oraz konsolidować i wychowywać lojalne społeczeństwo. Miało to szczególne znaczenie wobec zróżnicowanej struktury narodowościowej II RP i nastrojów antypaństwowych w środowiskach mniejszościowych. Największe pod tym względem kontrasty występowały we wschodnich województwach Rzeczypospolitej, gdzie urzędnicy i funkcjonariusze państwowi byli na ogół pochodzenia polskiego (nierzadko z Polski centralnej), co powodowało naturalny dystans pomiędzy nimi a ludnością białoruską czy ukraińską przeważającą w tych okolicach.

Celem artykułu jest analiza działalności społecznej leśników w Puszczy Białowieskiej w okresie 1933–1939. Zadane ramy chronologiczne obejmują lata funkcjonowania dwóch najbardziej prężnych organizacji skupiających pracowników Lasów Państwowych, których głównymi celami była działalność społeczna, tj. Rodziny Leśnika oraz Przystosobienia Wojskowego Leśników. Aby zachować przejrzystość tekstu, autorzy zdecydowali o wydzieleniu sekcji poświęconych poszczególnym organizacjom. Podstawą źródłową tekstu są materiały

prasowe ukazujące się na łamach prasy branżowej – „Ech Leśnych” oraz „Życia Leśnika” i szczerzyki materiały archiwalne przechowywane w Archiwum Państwowym w Białymstoku (dalej: APB) w zespole Dyrekcji Lasów Państwowych w Białowieży.

Należy nadmienić, że tekst ma charakter przyczynkarski. Dla oddania pełnego obrazu działań publicznych prowadzonych przez leśników w okresie międzywojennym rozważania należałoby rozszerzyć o analizę inicjatyw Związku Leśników Polskich, a także przedsięwzięć leśników współrealizowanych z innymi instytucjami czy organizacjami.

RODZINA LEŚNIKA

Rodzina Leśnika (dalej: RL), skupiająca pracowników Lasów Państwowych oraz członków ich rodzin, powstała jako autonomiczna sekcja Stowarzyszenia „Rodzina Urzędnicza” 9 stycznia 1934 roku. Cele organizacji przedstawiano następująco:

- samopomoc ekonomiczna, kulturalna i zdrowotna pracujących w zawodzie leśnym koleżanek, kolegów i ich rodzin,
- wytworzenie wzajemnej łączności ideowej i rozbudzenie współzycia towarzyskiego, kulturalnego i sportowego wśród członków¹.

Realizację założeń wyobrażano sobie przede wszystkim jako opiekę nad dziećmi członków – zakładanie szkół, przedszkoli, burs, organizowanie kolonii i półkolonii wypoczynkowych, leczniczych, ze szczególnym uwzględnieniem opieki nad sierotami po leśnikach. Ponadto organizowanie pomocy lekarskiej, budowa domów wypoczynkowych i domów zdrowia, udostępnianie kuracji sanatoryjnych i opieka nad ciężko chorymi członkami RL.

W celu konsolidacji środowiska Rodzina Leśnika miała tworzyć kluby, biblioteki, czytelnie, urządzać odczyty, wykłady, zebrania towarzyskie oraz wycieczki. Oddzielnie planowano rozwijać życie sportowe. Ważną częścią zadań stowarzyszenia była działalność ekonomiczna, przejawiająca się w prowadzeniu przedsiębiorstw finansowych, przemysłowych i handlowych. Realizacja celów statutowych miała się odbywać we współpracy z pokrewnymi stowarzyszeniami, przede wszystkim Związkiem Zawodowym Leśników Polskich oraz Przysposobieniem Wojskowym Leśników. Swoją opieką Rodzina Leśnika otaczała również robotników tartacznych i leśnych we współpracy z administracją Lasów Państwowych. W tym zakresie RL miała urządzać przedszkola, żłobki i świetlice dla dzieci robotników, w których prowadzono prace uświadamiające i włączano dzieci robotników do życia kulturalnego i zwiększano dostęp do oświaty².

1 *Do ogółu leśników i ich rodzin*, 1934, „Życie Leśnika”, nr 2, s. 4–6.

2 *Regulamin Rodziny Leśnika Sekcji Autonomicznej Stowarzyszenia „Rodzina Urzędnicza”*, 1935, Warszawa, s. 4–5.

Na kilka lat zanim Rodzina Leśnika rozwinęła się w Puszczy Białowieskiej, Ela Tomaszewska, żona leśnika, w ten sposób na łamach „Ech Leśnych” przedstawiła swoje przemyślenia na temat potrzeby zjednoczenia środowiska leśnego i pracy społecznej:

Myślę sobie, że między leśnym ludem, żyjącym u stóp wyniosłych drzew, dzieje się nie najlepiej, a w każdym razie nie tak, jak by to być mogło. Nie znamy się, nie ufamy sobie, jesteśmy tacy, jak wszyscy ludzie z miast i pól. [...] Powinniśmy zdobyć sobie zupełne zaufanie żon gajowych i ich dzieci; odwiedzać ich osiedla, odprawiać wspólnie nabożeństwa (np. majowe), o ile możliwości pielęgnować w chorobie i pomagać w nieszczęściu; uczyć zasad higieny, robót kobiecych, urządzać wspólne zabawy i majówki; zaszczeniać zaufanie do zarządu nadleśnictwa, szerzyć w naszych młodszych „siostrach leśnych” zamiłowanie do zawodu naszych mężów; nauczyć się cieszyć z pięknie wyhodowanej szkółki leśnej zarówno jak z każdego postępu w pracy; udzielać flance i nasiona kwiatów by szerzyć zamiłowanie do piękna. Oto szereg prac przygotowawczych, by stworzyć mocne podstawy prawdziwej rodziny leśnej³.

Jak wynika z powyższego fragmentu, potrzeba zawiązania stowarzyszenia skupiającego rodziny leśników dostrzegana była na długo przed jego formalnym powołaniem, a głos z Puszczy Białowieskiej w tej sprawie odnotowała gazeta ogólnopolska.

Oddział Rodziny Leśnika w Dyrekcji Lasów Państwowych w Białowieży powstał w 1934 roku. Od czerwca 1934 roku na jego czele stanęła Kazimiera Nejmanowa, żona dyrektora białowieskiej DLP Karola Nejmana⁴. Ze względu na braki w materiałach źródłowych, informacje na temat liczebności oddziału białowieskiego posiadamy dopiero z 1937 roku. Wówczas stowarzyszenie liczyło 29 kół zrzeszających około 1300 członków. Skądinąd wiadomo, że koło w Białowieży pod przewodnictwem pani Daszkiewiczowej już w 1935 roku stało się jednym z najaktywniejszych w Polsce⁵. W 1936 roku w „Echach Leśnych” podsumowano osiągnięcia pracy społecznej Rodziny Leśnika w Polsce. W tym artykule zaznaczono, że jednym z najlepszych kół jest koło w Hajnówce prowadzone przez panią Starkiewiczową, które znakomicie zorganizowało opiekę lekarską i wsparcie finansowe edukacji dzieci robotników pracujących w miejscowym tartaku. Spektakularne sukcesy w pracy społecznej kół RL w Białowieży i w Hajnówce wynikały przede wszystkim z tego, że obydwie koła skupiały wielokrotnie więcej członków (w 1937 roku liczyły w sumie około 350 osób) niż kilkunastoosobowe koła przy pozostałych nadleśnictwach⁶.

Białowieski oddział Rodziny Leśnika już w pierwszym roku swego istnienia przedstawił inicjatywę organizacji bursy-internatu dla dzieci leśników

3 E. TOMASZEWSKA, 1931, *Nasza leśna praca*, „Echa Leśne”, nr 2, s. 17.

4 *Rodzina leśnika po pierwszym roku działalności*, 1935, „Echa Leśne”, nr 3, s. 4.

5 *Dwa dni w Białowieży. Wycieczka koła*, 1938, „Echa Leśne”, nr 24, s. 483.

6 *Praca społeczna*, 1937, „Echa Leśne”, nr 17, s. 404–406.

pracujących w terenie. Udzielał ponadto wsparcia finansowego uczniom w zakresie wpisowego oraz zakupu podręczników. W Hajnówce zorganizowano opiekę nad niemowlętami kobiet zatrudnionych w tartaku na stanowiskach robotniczych. Podobnie jak w innych oddziałach RL w pierwszym roku działalności zorganizowano „Choinkę” dla dzieci leśników⁷.

Do wiosny 1935 roku białowieska organizacja RL była podzielona na dwie sekcje tematyczne: kulturalno-oświatową oraz opieki nad dzieckiem, co odpowiadało podstawowym kierunkom działania stowarzyszenia. W kwietniu 1935 roku strukturę stowarzyszenia rozszerzono o sekcję zdrowotno-wypoczynkową, na której czele stanęła żona nadleśniczego nadleśnictwa Gródek Stefana Modzelowskiego oraz sekcję gospodarczą. Z dwóch zachowanych protokołów posiedzeń białowieskiego zarządu oddziału RL z 1935 roku wynika, że jedną z kluczowych spraw, którą się wówczas zajmowano, było założenie sklepu. Obecny na posiedzeniu zarządu RL 6 kwietnia 1935 roku dyrektor Karol Nejman zwracał uwagę, że sprawa utworzenia sklepu jest podyktowana interesem ogółu pracowników. Dzięki własnej placówce handlowej leśnicy mogliby „zaopatrywać się w dobry towar z pierwszej ręki, a więc po możliwie najniższych cenach”⁸.

1 maja 1935 roku stowarzyszenie uruchomiło w Białowieży spożywczo-kolonialny Sklep Rodziny Leśnika. W ofercie przedsiębiorstwa oprócz produktów spożywczych i kolonialnych znajdowały się materiały na ubrania, kosmetyki i chemia gospodarcza, artykuły papiernicze, tytoń i papierosy, wyroby szklane, fajansowe oraz inne naczynia. W sklepie były towary starannie dobrane pod kątem potrzeb rodzin leśników białowieskich. Zyski z działalności planowano rozdysponować pomiędzy udziałowców, w części przeznaczyć na kapitał podstawowy, a ponadto finansować z nich realizację celów statutowych Rodziny Leśnika (m.in. utrzymanie szkoły, opiekę nad dziećmi najmłodszymi, bibliotekę)⁹. Sklep miał konkurencyjne ceny, ponieważ sklepy spółdzielcze obsługujące swoich udziałowców korzystały ze zwolnienia od podatku dochodowego¹⁰. W 1935 roku sklep wypracował 2725 zł zysku, natomiast w 1936 roku 2848 zł¹¹.

25 sierpnia 1935 roku działający już sklep został wyświęcony przez białowieskiego proboszcza ks. Władysława Paczkowskiego. Tego samego dnia odbyła się podobna uroczystość w bibliotece Rodziny Leśnika w Białowieży. Biblioteka mieściła się w dwóch domach, które zostały zbudowane dla pracowników firmy Centura. Podstawę księgozbioru stanowiły książki przekazane przez Oddział Polskiego Czerwonego Krzyża. Po uzupełniających zakupach księgozbiór liczył

7 *Rodzina leśnika po pierwszym roku działalności*, 1935, „Echa Leśne”, nr 3, s. 4.

8 *Protokół nr 10 z posiedzenia Zarządu Oddziału Rodziny Leśnika w Białowieży z 6 kwietnia 1935 r.*, APB, z. *Dyrekcja Lasów Państwowych Okręgu Białostockiego w Białowieży*, sygn. 888, k. 11–13.

9 *Sklep Rodziny Leśnika w Białowieży*, 1935, „Echa Leśne”, nr 14, s. 16.

10 K. KARPOWICZ, *Spółdzielnia, czy prywatny sklepik spożywczy?*, 1938, „Echa Leśne”, nr 45, s. 916.

11 *Praca społeczna*, 1937, „Echa Leśne”, nr 17, s. 406.

1345 tomów. W czytelni były także gazety i czasopisma z dziedziny literatury, leśnictwa oraz spraw interesujących kobiety. Biblioteka wypożyczała książki nie tylko białowieskim czytelnikom, lecz działała także w trybie biblioteki wysyłkowej, obsługując odległe od jej siedziby nadleśnictwa na obszarze całej dyrekcji¹². Biblioteka była finansowana ze składek pracowników Dyrekcji LP wynoszących 40 gr od osoby oraz akcydentalnych wpłat różnych organizacji, np. Przysposobienia Wojskowego Leśników, Polskiego Czerwonego Krzyża, Związku Zawodowego Leśników, a także dochodów z imprez organizowanych przez RL¹³. Według doniesień prasowych z 1937 roku, jej księgozbiór wzrósł do 1500 woluminów¹⁴.

Nową placówką Rodziny Leśnika była również świetlica otwarta 1 grudnia 1936 roku w Białowieży w Biurze Produkcji Drewna na ul. Centura. Do tego czasu zebrania koła białowieskiego RL odbywały się w poczekalni budynku Dyrekcji LP. W świetlicy grano w brydża, słuchano muzyki z patefonu oraz występów miejscowego satyryka – leśniczego Furtaka. Świetlica czynna we wtorki miała na celu podtrzymywanie życia towarzyskiego w Białowieży¹⁵. Dzięki staraniom pani Nejmanowej w 1938 roku świetlicę przeniesiono do nowego budynku przy skrzyżowaniu ul. Stoczek i Sportowej, w którym oprócz pokoju zebrani była czytelnia¹⁶.

Od początku istnienia koła RL w Białowieży jego działaczki zajmowały się organizowaniem dożywiania dzieci. Środki na działalność pozyskiwane były z różnych źródeł, istotnym wkładem była subwencja Powiatowego Komitetu Pomocy Zimowej, który na przełomie lat 1936/1937 wyasygnował na ten cel 1800 zł. Dożywianie było realizowane także dzięki datkom pieniężnym oraz produktom spożywczym złożonym przez mieszkańców Białowieży. W efekcie pracy pań z koła RL codziennie wydawano około 200 bezpłatnych obiadów dla dzieci osób bezrobotnych, natomiast pozostałe dzieci otrzymywały obiad za 10 gr dziennie¹⁷. Podobne działania prowadziły inne koła DLP w Białowieży, np. koło RL w Bronnej Górze wysyłało dzieci na kolonie letnie do Niw, prowadziło dożywianie dzieci w szkole, zaopatrywało dzieci robotników leśnych i tartacznych w podręczniki szkolne oraz ciepłe pończochy na zimę. Niezwykłą akcją tego koła było zorganizowanie konkursu na najpiękniejszy ogród przy leśniczówce lub gajówce na terenie Nadleśnictwa Bronna Góra¹⁸.

We wrześniu 1936 roku staraniem białowieskiego koła, a przede wszystkim jego przewodniczącej – pani Daszkiewiczowej, otwarto w Białowieży przedszkole dla dwadzieściorga dzieci. Początkowo mieściło się w mieszkaniu Janiny

12 *Praca społeczna*, 1937, „Echa Leśne”, nr 17, s. 405.

13 *Z naszych organizacji. Biblioteki i czytelnie w Białowieży*, 1936, „Echa Leśne”, nr 7/8, s. 17.

14 *Praca społeczna*, 1937, „Echa leśne: Białowieża w Dniu Lasu 1937”, s. 71.

15 *Z oddziałów. Białowieża*, 1937, „Echa Leśne”, nr 3, s. 61–62.

16 *Z naszych stowarzyszeń. Rodzina Leśnika*, 1938, „Echa Leśne”, nr 47, s. 973.

17 *Z oddziałów. Białowieża*, 1937, „Echa Leśne”, nr 5, s. 98.

18 *Z naszych stowarzyszeń. Rodzina Leśnika. Bronna Góra*, 1938, „Echa Leśne”, nr 49/50, s. 1026.

Zychowej, która pełniła funkcję przewodniczącej sekcji opieki nad dziećmi RL. Po trzech miesiącach przedszkole przeniesiono do specjalnie wybudowanego w tym celu budynku. Otwarcia nowej placówki towarzyszyła uroczysta msza święta w kościele parafialnym pw. św. Teresy od Dzieciątka Jezus z udziałem miejscowych władz, kierowników szkół oraz nowego proboszcza ks. prałata Antoniego Skalskiego. Po mszy w budynku przedszkola zostały wygłoszone przemówienia, m.in. przez ks. prałata Skalskiego i dyrektora DLP w Białowieży Karola Nejmana. Po części oficjalnej goście zasiedli do uroczystego śniadania z przedszkolakami i, jak zaznaczono to w relacji prasowej, „wspominali swoje dzieciństwo”¹⁹.

Jeszcze tego samego roku dzięki staraniom członkiń stowarzyszenia do białowieckiego przedszkola dotarł w asyście dwóch aniołów św. Mikołaj. W postaci świętego biskupa wcielił się Stanisław Kaczmarek z Nadleśnictwa Hajnówka, który rozdał dzieciom prezenty, wśród nich nie tylko słodczyce, ale także ubrania i obuwie. Dzieci uświetniły spotkanie występami muzycznymi i tańcem krakowiaka. Na pamiątkę spotkania wykonano wspólną fotografię, która została opublikowana na łamach „Echa Leśnych”²⁰. Sekcja rozrywkowa koła Rodziny Leśnika w Białowieży 12 stycznia 1936 roku urządziła bal przebierańców pod hasłem „Król Migdałowy” dla dzieci pracowników Dyrekcji LP. Bilety wstępu na tę imprezę pozwoliły zebrać kwotę 40 zł, którą przeznaczono na dożywianie dzieci. W kolejną sobotę karnawału ta sama sekcja urządziła zabawę taneczną dla dorosłych w Kasynie PWL w Białowieży. Dochód z tej imprezy także przeznaczono na dożywianie dzieci²¹.

W 1937 roku otwarto dwa nowe przedszkola dla dzieci robotników – jedno w Hajnówce, a drugie w Grudkach koło Białowieży. Oba były finansowane przez Dyrekcję Lasów Państwowych w Białowieży²².

Białowieckie koło RL włączało się aktywnie do organizacji różnych uroczystości inspirowanych przez Dyrekcję LP. W dniach 27–29 czerwca 1936 roku w Białowieży i Narewce z wielką pompą zorganizowano Święto Morza. Uroczystość rozpoczęła się wciągnięciem flagi na maszt przed budynkiem siedziby Ligi Morskiej i Kolonialnej, który należał do DLP w Białowieży. Przy dźwiękach *Hymnu Bałtyku* została podniesiona bandera z emblematem Ligi Morskiej i Kolonialnej, a następnie Aleksander Helm, delegat tej organizacji z Białegostoku, wygłosił referat pt. *O znaczeniu dla Polski kolonii*. Po przemówieniu odbył się capstrzyk przy dźwiękach orkiestry Przysposobienia Wojskowego Leśników. 28 czerwca urządzono zawody kajakowe na stawach na Narewce koło parku Pałacowego oraz konkurs na najpiękniejszy wianek. Wielką sensacją w Białowieży było wypuszczenie dwóch olbrzymich balonów skonstruowanych z bibułki i tektury, które w powietrzu przeleciały kilkanaście kilometrów. Trzeci dzień obchodów otworzyły

19 *Z oddziałów. Białowieża*, 1937, „Echa Leśne”, nr 3, s. 61.

20 Tamże, s. 62.

21 *Z naszych organizacji. Rodzina Leśnika w Białowieży*, 1936, „Echa Leśne”, nr 9, s. 13.

22 *Z naszych stowarzyszeń. Rodzina Leśnika. Sekcja Opieki Nad Dzieckiem. Przedszkola*, 1938, „Echa Leśne”, nr 25, s. 511.

nabożeństwa w kościele oraz w cerkwi w Białowieży, po których sformował się pochód organizacji społecznych i publiczności, który przeszedł na przystań na Narewce. Na zakończenie najpierw odbyły się zawody pływackie, a potem ludowa zabawa taneczna. W czasie obchodów Święta Morza w Białowieży zebrano 850 zł na Fundusz Obrony Morskiej²³. W kolejnych latach aż do 1939 roku odbywały się w Białowieży podobne uroczystości obchodów Dnia Morza²⁴.

Działalność Rodziny Leśnika była subwencjonowana głównie przez DLP w Białowieży. Tylko w 1937 roku dyrekcja wyłożyła na ten cel około 100 tys. zł. Z dużym nakładem pracy członkiń koła RL zbierano pieniądze, np. z biletów wstępu na przedstawienia grupy teatralnej czy ze sprzedaży pocztówek z wido-kami z Puszczy Białowieskiej. Najwyższe dofinansowania przeznaczano na opiekę nad robotnikami i ich rodzinami, tj. żłobki, przedszkola, lotne stacje porad lekarskich, dożywianie dzieci, świetlice, radia, czytelnie i biblioteki, wychowanie fizyczne robotników, pomoc zimową dla bezrobotnych. Około 40% tej sumy wydatkowano zaś na zapomogi dla pracowników administracji Lasów Państwowych i ich rodzin²⁵. Koła RL stosunkowo najslabiej wykazywały się w dziedzinie opieki nad sierotami. Jak wynika ze sprawozdania z działalności w 1937 roku, wsparcie dla sierot w rodzinach leśników w dyrekcji białowieskiej wyniosło 1430 zł. Pieniądze na ten cel pochodziły w głównej mierze z subwencji Dyrekcji Naczelnej LP²⁶.

W okresie wakacji szkolnych w 1937 roku zgodnie z poleceniem Zarządu Głównego RL na terenie dyrekcji białowieskiej podjęto uchwałę o rozszerzeniu działalności organizacji na dzieci robotników zatrudnionych w zakładach administrowanych przez Lasy Państwowe²⁷. Wskutek tego białowieskie koło RL (dr Antonina Dżoga-Przewłocka) i hajnowskie (żona inspektora Stanisława Jenke) zorganizowały półkolonie w Hajnówce i Iwancewiczach dla 500 dzieci robotników zatrudnionych w tartakach, kolejkach leśnych oraz robotników nadleśnictw. Inicjatorką i koordynatorką tej akcji była pani Nejmanowa. Półkolonie rozpoczęła oficjalna uroczystość obejmująca modlitwy, przemówienia oraz wręczenie pani Nejmanowej kwiatów przez dzieci. Na półkolonie DLP w Białowieży wyłożyła 6700 zł. Oprócz półkolonii RL we współpracy z kołem PCK przy LP w Białowieży zorganizowała dla 139 najsłabszych i najbardziej chorowitych dzieci kolonie we Fronołowie. Dyrekcja LP wyłożyła na ten cel 3500 zł. Wobec znaczącej liczby dzieci chorych na gruźlicę oraz niedożywionych, władze DLP postanowiły, że we Fronołowie (pow. łosicki) powstanie specjalne „schronisko”,

23 *Święto Morza w Białowieży*, 1936, „Echa Leśne”, nr 28/29, s. 27.

24 *Rodzina Leśnika. Dzień Morza w Białowieży*, 1937, „Echa Leśne”, nr 38/39, s. 856.

25 *Z oddziałów. Białowieża*, 1937, „Echa Leśne”, nr 32, s. 710.

26 *Z naszych stowarzyszeń. Rodzina Leśnika. Opieka nad sierotami*, 1938, „Echa Leśne”, nr 27, s. 558.

27 *Rodzina Leśnika. Pomoc dla dzieci członków Rodziny Leśnika*, 1938, „Echa Leśne”, nr 20, s. 414.

czyli rodzaj całorocznego sanatorium²⁸. Po upływie miesiąca we Fronołowie uroczyście otwarto schronisko „Żubręta” dla dzieci robotników zatrudnionych w Dyrekcji LP w Białowieży. Placówka powstała dzięki współpracy z Dyrekcją LP w Siedlcach oraz siedleckim oddziałem Polskiego Czerwonego Krzyża²⁹. Inną inicjatywą sekcji opieki nad dzieckiem RL w Białowieży było zorganizowanie zajęć z rytmiki dla kilkunastu dziewczynek. Zajęcia te odbywały się w mieszkaniu pani Janiny Zychowej³⁰.

Ważną rozrywką dla dzieci i dorosłych były przedstawienia organizowane przez Kółko Miłośników Sceny z oddziału Rodziny Leśnika w Białowieży prowadzone przez utalentowanego leśnika Józefa Lubińskiego³¹. Grupa ta liczyła 25 osób. Pierwszym spektaklem wystawionym przez Rodzinę Leśnika były prawdopodobnie *Damy i huzary* Aleksandra Fredry (7 i 9 lutego 1935 roku). Przedstawienie odbyło się w sali nowo oddanego do użytku Domu Rezerwistów w Białowieży (róg ul. Stoczek i Sportowej). Jeszcze w tym samym roku z okazji rocznicy odzyskania niepodległości przez Polskę wystawiono jednoaktówkę *Zbigniewa Orwicza pt. Żyj Polsko!* W kolejnych latach na deskach białowieskiego Domu Rezerwistów odegrano: *Kalosze* Aleksandra Fredry (25 kwietnia 1936), *Hiszpańską muchę* Franza Arnolda i Ernesta Bacha (21 czerwca 1936), *Starego kawalera* Józefa Korzeniowskiego (1 marca i 1 lipca 1936), *Towarzysza Pancernego* Michała Wołowskiego (5 i 7 stycznia 1937) i *Odrodzenie* Franza Schönthana i Franza Koppela-Ellfelda (8 marca 1938)³².

25 lutego 1937 roku białowieskie koło RL we współpracy z nauczycielami szkół w Hajnówce zorganizowało Uniwersytet Powszechny. Odczyty odbywały się w auli Domu Leśnika w Hajnówce. Wygłaszali je najczęściej miejscowi nauczyciele oraz inni przedstawiciele miejscowej inteligencji³³. Organizowanie uniwersytetów powszechnych w Polsce rozpoczęło się na szeroką skalę na początku lat 20. XX wieku na obszarach wiejskich. Ich celem była popularyzacja wiedzy wśród młodzieży i osób dorosłych. Zależnie od tego, kto był organizatorem uniwersytetu, różnił się zakres poruszanej problematyki oraz częstotliwość spotkań.

Od 1938 roku wykłady Uniwersytetu Powszechnego odbywały się w Białowieży w świetlicy RL w okresie jesienno-zimowym nawet dwa razy w tygodniu. Obejmowały bardzo różnorodną tematykę, np. sadownictwo, pszczelarstwo, weterynarię, politykę, ekonomię. W przerwach między wykładami czytano głośno

28 *Rodzina Leśnika. Akcja społeczna na terenie oddziału Rodziny Leśnika w Białowieży, 1937*, „Echa Leśne”, nr 32, s. 710–712.

29 *Z naszych stowarzyszeń. Białowieża, 1936*, „Echa Leśne”, nr 35, s. 76.

30 *Z naszych organizacyj. Działalność koła Rodziny Leśnika w Białowieży, 1936*, „Echa Leśne”, nr 15, s. 13.

31 P. BAJKO, *Lubiński Józef*, „Encyklopedia Puszczy Białowieskiej” (<http://www.encyklopedia.puszcza-bialowieska.eu/index.php?dzial=haslo&id=995>).

32 *Z oddziałów. Białowieża, 1937*, „Echa Leśne”, nr 8, s. 173.

33 *Z oddziałów. Białowieża, 1937*, „Echa Leśne”, nr 13, s. 275.

fragmenty powieści najbardziej znanych autorów³⁴. Dla kobiet zimą organizowano kursy kroju i szycia. W kołach innych nadleśnictw także urządzano odczyty Uniwersytetu Powszechnego, np. taką inicjatywę pod koniec 1938 roku podjęły wspólnie dwa koła RL z sąsiadujących ze sobą nadleśnictw: Iwancewicze i Bronna Góra³⁵.

Wykłady organizowane przez Rodzinę Leśnika (niezwiązane z uniwersyte-tem) odbywały się także w okresie działania Komisji Poborowej. Znany jest fakt, że przy tej okazji w maju 1937 roku zostały wygłoszone wykłady popularne na temat Morza Bałtyckiego. Prelegentem był wówczas członek zarządu miejscowego koła RL Ludwik Oskólski³⁶.

Znaczącym osiągnięciem Rodziny Leśnika było uruchomienie w Białowieży bursy dla młodzieży szkolnej, której budowa odbyła się w latach 1936–1937. Budynek przeznaczony dla 100 mieszkańców zlokalizowano w parku Dyrekcyjnym, w pobliżu gmachu Dyrekcji Lasów Państwowych w Białowieży. Większą część kosztów budowy poniosła DLP, lecz w pewnym stopniu przedsięwzięcie sfinansowano także ze składek samych leśników³⁷. Bursa w Białowieży była w 1937 roku jedną z czterech działających w Polsce burs dla dzieci leśników zatrudnionych w Lasach Państwowych. Organizowanie burs zostało zlecone konkretnym oddziałom Rodziny Leśnika przez administrację Lasów Państwowych. W tym samym roku przez sekcję opieki nad dzieckiem Rodziny Leśnika został opracowany Regulamin Burs RL. Bursa w Białowieży w 1937 roku otrzymała z Dyrekcji Naczelnej Lasów Państwowych subwencję wysokości 4620 zł. Pozostałe bursy uzyskały znacznie niższe dofinansowanie³⁸. Niemalże kwoty na bursy pochodziły od rodziców mieszkających tam dzieci oraz od innych pracowników nadleśnictw, np. w 1938 roku w dyrekcji białowieskiej zebrano na bursy w Białowieży i w Suwałkach 856 zł³⁹.

W 1937 roku białowieskie koło RL zorganizowało uprawę i zbiór dziko rosnących ziół. Wyszkolone w tym czasie zbieraczki ziół jeszcze do lat 60. XX wieku wygrywały ogólnopolskie konkursy zbioru ziół urządzane przez czasopismo „Wiadomości Zielarskie”. Sekcja gospodarcza tego koła w 1937 roku zorganizowała pomoc w zagospodarowywaniu deputatów rolniczych przyznawanych leśnikom. Pomoc polegała na dostarczeniu kwalifikowanych nasion zbóż, a także uli do przydomowych pasiek⁴⁰.

34 P. Bajko, *Z dawnej Białowieży*, 2010, Białowieża, s. 158.

35 *Z lasów Państwowych. Notatka: Połączone chóry*, 1938, „Echa Leśne”, nr 49/50, s. 1025.

36 *Rodzina Leśnika. Z oddziałów. Białowieża*, 1937, „Echa Leśne”, nr 23, s. 524.

37 *Rodzina Leśnika. Dożywianie dzieci w Białowieży*, 1938, „Echa Leśne”, nr 21, s. 436.

38 *Rodzina Leśnika. Pomoc dla dzieci członków Rodziny Leśnika*, 1938, „Echa Leśne”, nr 20, s. 414.

39 *Z naszych stowarzyszeń. Rodzina Leśnika. Ofiary na bursy w Białowieży i w Suwałkach*, 1939, „Echa Leśne”, nr 19, s. 436.

40 *Praca społeczna*, 1937, „Echa Leśne”, nr 17, s. 406.

W 1939 roku nie pojawiły się żadne nowe inicjatywy w białowieskim kole RL. Zapewne mniej lub bardziej sprawnie funkcjonowały przedsięwzięcia tej organizacji rozpoczęte w poprzednich latach.

Praca białowieskiego oddziału Rodziny Leśnika skupiała się wokół działań charytatywnych na rzecz przede wszystkim dzieci rodzin robotników zatrudnionych w nadleśnictwach oraz zakładach pracy podlegających dyrekcji, konsolidacji środowiska leśników i wspierania ich rodzin, a także rozwijania kontaktów między leśnikami, którzy w większości pochodzili z innych rejonów Polski, a miejscową społecznością. Białowieża wzbogaciła się nie tylko o bursę, przedszkole, sprawnie działający sklep, ale i budynki służące całej społeczności. W okresie sześciu lat istnienia organizacji osiągnięto znaczne sukcesy w każdej z wymienionych dziedzin, lecz ze zrozumiałych względów praca kół RL nie zlikwidowała bariery między miejscową ludnością a leśnikami – ta grupa zawodowa pozostała poza nawiasem działań lokalnych społeczności, które do wybuchu wojny były raczej w opozycji do leśników, co miało swoje następstwa w czasie okupacji zarówno sowieckiej, jak i niemieckiej.

PRZYSPOSOBIENIE WOJSKOWE LEŚNIKÓW

Okręg PWL w Białowieży powołano w maju 1933 roku. W ciągu czterech pierwszych lat na jego obszarze udało się zorganizować strukturę złożoną z 47 kół, o łącznej liczbie 1525 członków, która działała do września 1939 roku⁴¹. Zachowane materiały prasowe – podstawowe źródło informacji na temat organizacji – dowodzą, że Przysposobienie Wojskowe Leśników należało do najbardziej aktywnych organizacji społecznych w regionie. Dowodzi tego między innymi fakt, że białowieskie PWL miało własne kasyno mieszczące się w reprezentacyjnym budynku dawnej willei gubernatora grodzieńskiego z 1845 roku, położonej w parku Pałacowym w Białowieży. Kasyno na co dzień spełniało funkcję „klubu męskiego”, natomiast przy okazji różnego rodzaju świąt państwowych stawało się miejscem oficjalnych przyjęć i bali, w tym noworocznych⁴².

Niewiele wiemy o początkach białowieskiego okręgu PWL, gdyż nie zachowały się żadne materiały archiwalne związane z działalnością stowarzyszenia. Szczęśliwie jednak wzmianki na jego temat chętnie publikowały „Echa Leśne” i inne gazety ogólnopolskie. Jedną z pierwszych wiadomości, do jakich udało się dotrzeć, jest informacja o nietypowym wyczynie członków PWL z Białowieży. Podczas Dni Morza zorganizowanych przez Ligę Morską i Kolonialną w 1934 roku pod hasłem *Cała Polska do morza* reprezentacja białowieskich leśników wzięła udział w regatach kajakowych. Co warte podkreślenia, kajaki zostały wykonane własnoręcznie przez pracowników Tartaku Państwowego w Grudkach i przyozdobione rzeźbami zwierząt autorstwa Antoniego Czerniewicza.

41 *Praca społeczna*, 1937, „Echa Leśne”, nr 17, s. 406.

42 P. BAJKO, *Z dawnej Białowieży*, 2010, Otwock–Białowieża, s. 160.

9 łódek noszących nazwy zwierząt puszczańskich przebyło trasę do Gdańska, wzbudzając zainteresowanie dzienników ogólnopolskich i ludności. Białowiescy leśnicy za swój wyczyn zostali wyróżnieni pucharem przez Dyrektora Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego⁴³. Dwa lata później białowiescy kajakarze wystartowali również w spływie po Straczy i Wilii zorganizowanym przez Związek Strzelecki Podokręg „Wilno”. I tym razem wzbudzili wielkie zainteresowanie swoimi nietypowymi kajakami⁴⁴. Białowieskie koło PWL dysponowało dwiema przystaniami kajakowymi na Narewce, jedną zlokalizowaną w pobliżu Szkoły Powszechnej (na początku ul. Stoczek) oraz drugą przy moście w Podolanach, bliżej stacji Białowieża Towarowa⁴⁵.

Działalność białowieskiego okręgu PWL cechowała bardzo duża aktywność sportowa przejawiająca się zarówno w tworzeniu różnorodnych drużyn, jak i rozbudowie potrzebnej infrastruktury. Od pierwszych lat istnienia Przysposobienia Wojskowego Leśników w Hajnówce sukcesy sportowe odnosiła drużyna piłki nożnej prowadzona przez Stanisława Niewiadomskiego, absolwenta Centralnego Instytutu Wychowania Fizycznego w Warszawie. Piłkarze hajnowscy należeli do najlepszych drużyn ligi okręgowej, czego dowodzą wyniki odnoszone od 1935 roku w meczach z drużynami z Bielska Podlaskiego, a nawet Białegostoku⁴⁶.

Silną drużynę piłkarską i kadrę sportową miał również tartak w Grudkach, który podobnie jak klub hajnowski rozgrywał mecze futbolowe w lidze okręgowej. W 1936 roku wśród zawodników piłkarskich PWL Grudki wyróżniali się Edward Wiśniewski i Stanisław Stiller [vel Szytler]⁴⁷. W kolejnych latach bramki strzelali również Józef Suchocki, Mieczysław Miszewski, [imię nieustalone] Feldman i Adolf Kerper [vel Kajper]⁴⁸. Innym wartym odnotowania zdarzeniem z historii grudeckiego PWL były zawody sportowe zorganizowane 24 maja 1936 roku „na otwarcie sezonu”. Uczestnicy mieli do wyboru 5 dyscyplin sportowych – bieg na 3 km, bieg kolarski na 10 km, bieg na 100 m, pchnięcie kulą i rzut oszczepem. W rywalizacji, poza drużynami z Hajnówki i Białowieży, brały również udział zespoły z Szereszewa, Prużan, Kobrynia i Słonimia. Oprócz zawodów lekkoatletycznych atrakcją tego dnia był mecz piłkarski PWL Grudki – PWL Prużany/Kobryń, który zakończył się miażdżącym zwycięstwem drużyny gospodarzy (8:0)⁴⁹.

Przy okazji zawodów na „otwarcie sezonu” dyrektor Karol Nejman ogłosił apel zachęcający oddziały PWL z innych dykcji do podjęcia rywalizacji sportowej. Pierwszą odpowiedzią były zawody tenisowe rozegrane pomiędzy PWL Białowieża i PWL Siedlce w lipcu 1936 roku. Popularyzacja tej dyscypliny sportu

43 *Spływ do morza 1400 uczestników na 656 łodziach*, 1934, „Polska Zbrojna”, nr 225, s. 5.

44 *Spływ Zułów-Wilno*, 1936, „Echa Leśne”, nr 30, s. 12–13.

45 P. BAJKO, *Białowieża zarys dziejów do 1950 r.*, 2001, Białowieża, s. 114.

46 *Życie sportowe P.W.L. w Hajnówce*, 1935, „Echa Leśne”, nr 17, s. 10.

47 *Z działalności sportowej P.W.L. w Białowieży*, 1936, „Echa Leśne”, nr 27, s. 14.

48 *P.W.L. Białowieża*, 1937, „Echa Leśne”, nr 24, s. 542.

49 *Otwarcie sezonu sportowego w kole P.W.L. Tartak Grudki w Białowieży*, 1936, „Echa Leśne”, nr 26, s. 14.

wśród białowieżan była możliwa dzięki wybudowaniu przez PWL trzech kortów tenisowych wraz z niezbędnym wyposażeniem⁵⁰.

W następnym roku w Białowieży zorganizowano kolejne zawody sportowe, do udziału w których zaproszono reprezentację PWL z Warszawy. Zmagania odbywały się w dwóch dyscyplinach – piłce nożnej i tenisie ziemnym. Reprezentacja futbolowa gospodarzy PWL Grudki rozgromiła wówczas zespół warszawski 0:9. Bardzo dobrze wypadli również białowiejscy debiści Smoktunowicz i Rusiniak, którzy pokonali gości z Warszawy w stosunku 4:1⁵¹. Imprezy sportowe, a szczególnie mecze piłkarskie, cieszyły się ogromną popularnością wśród miejscowej ludności, gromadząc na trybunach publiczność rzędu 1500 osób⁵².

Największe emocje towarzyszyły rozgrywkom piłkarskim w 1937 roku, kiedy to drużyna PWL Grudki walczyła o wejście do klasy „A” Białostockiego Okręgu Związku Piłki Nożnej. W meczu o awans rozegranym z zespołem Cresovii Grodno białowieżanie zwyciężyli 1:0 po samobójczej bramce gości. Prasa podała wówczas skład grudeckiej drużyny, rekrutującej się z pracowników tartaku: Konstanty Piekacz, Mikołaj Dackiewicz, Józef Pawłowski, Włodzimierz Wołkowycki, Kazimierz Sztylek, Stefan Płachta, Adolf Kajper, Stanisław Sztylek, Edward Wiśniewski, Edward Miszewski, Józef Suchocki⁵³.

Składy poszczególnych drużyn piłkarskich PWL stale się zmieniały, co wynikało z pewnością z ruchu służbowego, powodów osobistych, ale także innych potrzeb, np. chęci wzmocnienia drużyny. Przykładem takiego działania był mecz rozegrany 29 sierpnia 1937 roku przez łączoną reprezentację PWL Hajnówka i PWL Białowieża przeciwko drużynie miejskiej z Wołkowyska. Rywalizacja zakończyła się zwycięstwem klubu puszczańskiego wynikiem 2:0⁵⁴.

Oprócz rozgrywek futbolowych PWL w Puszczy Białowieskiej rozwijało intensywnie strzelectwo sportowe. Zarówno w Hajnówce, jak i w Białowieży siłami członków przysposobienia wybudowano otwarte strzelnice, które wykorzystywano w celach szkoleniowych i do rozgrywania zawodów z broni małokalibrowej. Strzelnicę w Białowieży uruchomiono oficjalnie w dniu Święta Niepodległości w 1934 roku⁵⁵. Zarząd Okręgowy PWL w Białowieży był corocznie inicjatorem zmagania, w których uczestniczyli przedstawiciele kół z całego regionu. Strzelectwo znajdowało entuzjastów nie tylko w największych skupiskach leśników (Hajnówka, Białowieża), ale również na całym terenie rozległej białowieskiej DLP. W notatkach prasowych z tego okresu zachowały się informacje o zawodach i zawodnikach pochodzących m.in. z Nowogródka czy Kosowa Poleskiego⁵⁶.

50 *Działalność sportowa okręgu P.W.L. Białowieża*, 1936, „Echa Leśne”, nr 32–33, s. 23.

51 T. PRZYBYSZEWSKI, *P.W.L. Zawody Warszawa-Białowieża*, 1937, „Echa Leśne”, nr 32, s. 709–710.

52 *P.W.L. Wiadomości z terenu*, 1937, „Echa Leśne”, nr 21, s. 485.

53 *P.W.L. Białowieża*, 1937, „Echa Leśne”, nr 26, s. 581.

54 *P.W.L. Białowieża*, 1937, „Echa Leśne”, nr 38, s. 829.

55 *Otwarcie strzelnicy P.W.L. w Białowieży*, 1935, „Echa leśne”, nr 1, s. 5–6.

56 *Zawody strzeleckie koła P.W.L. Nowogródek*, 1935, „Echa Leśne”, nr 29, s. 10.

W zawodach strzeleckich zorganizowanych w dniach 4–5 września 1937 roku uczestniczyło 63 strzelców, wystawionych przez poszczególne koła okręgu białowieskiego PWL. Mistrzostwa odbywały się w dwóch klasyfikacjach: zespołowej i indywidualnej. W tabeli grupowej I miejsce zajął PWL Kosów Poleski, II miejsce PWL Białowieża, III miejsce PWL Hajnówka. Indywidualnie w strzelaniu do tarczy kolejne miejsca na podium zajęli: Tadeusz Als (Przysposobienie Wojskowe Leśników Dyrekcja Lasów Państwowych – PWL Dyrekcja DLP), Marian Daszkiewicz (PWL Hajnówka), Napoleon Daszkiewicz (PWL Białowieża)⁵⁷. W strzelaniu dynamicznym do ruchomych sylwetek górował Felicjan Runowski (PWL Białowieża), zaś kolejne miejsca zajęli Napoleon Daszkiewicz (PWL Białowieża) oraz Stanisław Podkościelny (PWL Dyrekcja DLP)⁵⁸.

Inną z rozwijanych w środowisku PWL dyscyplin sportowych było kolarstwo. Oprócz wspomnianego już PWL Grudki, który brał udział w biegach kolarskich, sekcję cyklistów miało również m.in. Nadleśnictwo Czoło⁵⁹. Kolarstwo w działaniach PWL miało charakter nie tylko sportowy, lecz nawiązywało bezpośrednio do potrzeb Wojska Polskiego. Pododdziały kolarskie w sile co najmniej plutonu miały być formowane na wypadek wojny i wykonywać zadania rozpoznawcze w jednostkach piechoty bądź kawalerii, którym podlegały⁶⁰. Podobny cel miało tworzenie w poszczególnych kołach PWL sekcji narciarskich. Według danych z 1937 roku w każdym z kół PWL na obszarze Puszczy Białowieskiej znajdowały się po 2–3 pary nart⁶¹.

Przysposobienie Wojskowe Leśników oprócz opisanej powyżej działalności pełniło również funkcję reprezentacyjną Lasów Państwowych oraz angażowało się w różnego rodzaju akcje społeczne. Poczty sztandarowe PWL brały udział w obchodach wszystkich świąt państwowych, włączając się do przedsięwzięć organizowanych przez miejscowe władze. Dotyczyło to przede wszystkim Święta Niepodległości oraz Dnia Imienin Naczelnego Wodza (19 marca)⁶².

W okresie działania PWL od 1933 do 1939 roku kilkakrotnie białowieski okręg stowarzyszenia uczestniczył w akcjach ogólnopolskich dotyczących ważnych dla kraju wydarzeń. Należy w tym miejscu wspomnieć w pierwszej kolejności o działaniach związanych ze śmiercią marszałka Józefa Piłsudskiego (12 maja 1935 roku). We wrześniu 1935 roku delegacja leśników białowieskich wyruszyła na Wawel i Sowiniec, aby oddać cześć zmarłemu. Do Krakowa udało się czterystu

57 *Okręgowe małokalibrowe zawody strzeleckie Przysposobienia Wojskowego Leśników w Białowieży, 1937*, „Echa Leśne”, nr 42, s. 908.

58 *Okręgowe małokalibrowe zawody strzeleckie P.W.L. w Białowieży, 1937*, „Echa Leśne”, nr 43, s. 925.

59 *Sekcja kolarska P.W.L. w N-ctwie Czoło, 1937*, „Echa Leśne”, nr 33, s. 732.

60 A. Trusow, *Wojna na rowerach w 1939 r.*, 1981, „Wojskowy Przegląd Historyczny”, nr 1(95), s. 126–147.

61 *Praca społeczna, 1937*, „Echa Leśne”, nr 17, s. 406.

62 *P.W.L., 1935*, „Echa Leśne”, nr 3, s. 3.

pracowników Lasów Państwowych z rodzinami. Przy okazji wyjazdu delegacja białowieska odwiedziła również Wieliczkę, Zakopane i Częstochowę⁶³.

Kolejną z ogólnokrajowych inicjatyw, w którą włączył się białowieski okręg PWL, były obchody dziesięciolecia prezydentury Ignacego Mościckiego przypadające w 1936 roku. Z tej okazji 2 czerwca przed budynkiem Dyrekcji Lasów Państwowych w Białowieży urządzono po wcześniejszym nabożeństwie wiec, w trakcie którego inż. Ignacy Woźniak wygłosił przemówienie *O zasługach dla państwa i działalności Pana Prezydenta Ignacego Mościckiego*. Po wystąpieniu odśpiewano hymn państwowy. Dalsza część obchodów miała charakter mniej oficjalny i odbywała się w Domu Związku Rezerwistów w Białowieży. Podczas akademii wystąpił również chór Przysposobienia Wojskowego Leśników z Białowieży⁶⁴ pod batutą Tadeusza Czernieckiego, referendarza z Dyrekcji Lasów Państwowych w Białowieży⁶⁵. Warto w tym miejscu dodać, że zespół został powołany do życia w marcu 1935 roku i koncertował nieprzerwanie aż do wybuchu II wojny światowej. Chór białowieskiego PWL uświetniał również inne uroczystości lokalne, w tym obchody Święta Lasu⁶⁶.

Innym wydarzeniem pokazującym zaangażowanie białowieskiego okręgu PWL w sprawy ogólnokrajowe był udział w manifestacji zorganizowanej w Białowieży 19 lipca 1936 roku pod hasłem *Utrwalenie odwiecznych praw Polski do Gdańska*⁶⁷. Wiec był odpowiedzią na działania polityków nazistowskich dążących do przyłączenia Gdańska do Trzeciej Rzeszy. Podczas zgromadzenia w Białowieży nawiązywano do wystąpienia na forum Ligi Narodów prezydenta Senatu Gdańskiego Artura Greisera (4 lipca 1936 roku), który zażądał odwołania z Gdańska Wysokiego Komisarza Ligi Narodów Seana Lestera i nie przysyłania nowego. Oznaczałoby to pozbawienie Ligi Narodów kontroli nad Wolnym Miastem Gdańskim. Wybór Białowieży jako miejsca zorganizowania wieceu w tej sprawie nie był przypadkowy, gdyż Arthur Greiser był w Puszczy Białowieskiej wielokrotnie przyjmowany na oficjalnych polowaniach (m.in. w 1934, 1935, 1936 i 1937 roku)⁶⁸.

Przysposobienie Wojskowe Leśników było również jedną z organizacji dotujących Fundusz Obrony Narodowej oraz wspierających doraźne zbiórki na cele ogólnopaństwowe, np. obrony przeciwlotniczej⁶⁹. Jedną z większych akcji tego typu były wielokrotnie powtarzane kwesty na rzecz pomocy Polakom z Zaolzia

63 *Brać leśna z Białowieży złożyła hołd Wskrzesicielowi Polski*, 1935, „Dziennik Białostocki”, nr 250, s. 2.

64 *Obchody w Białowieży*, 1936, „Echa Leśne”, nr 25, s. 13–14.

65 *Almanach leśny. Rocznik personalny administracji lasów państwowych*, 1933, Warszawa, s. 19.

66 *Ze Święta Lasu w leśnej stolicy Polski*, 1935, „Echa Leśne”, nr 11, s. 10.

67 *Wielka manifestacja Białowieży*, 1936, „Echa Leśne”, nr 34, s. 13.

68 S. STROŃSKI, *Kwiatki gdańskie w Genewie*, 1936, „Dziennik Wileński. Głos Wileński”, nr 292, s. 2.

69 *Odezwa*, 1939, „Echa Leśne”, nr 13, s. 301.

po włączeniu tego obszaru do Polski w październiku 1938 roku⁷⁰. Podczas jednej ze zbiórek zorganizowanych wiosną 1939 roku wśród członków PWL w kole przy Centrali Dyrekcji Lasów Państwowych w Białowieży oraz Parku Narodowego w Białowieży zebrano łącznie 546 zł⁷¹.

Zorganizowaną działalność społeczną leśników w Puszczy Białowieskiej przerwał wybuch II wojny światowej. Z perspektywy ponad osiemdziesięciu lat można zauważyć, że pomimo zawieruchy wojennej i późniejszych zmian politycznych, wiele prac leśników nie zostało zniweczonych. Pomijając integrację środowiska i nieuchwytny element kultury niematerialnej (np. wzrost świadomości czy ogólnego poziomu kultury), efektem prac społecznych była zachowana i użytkowana przez późniejsze dziesięciolecia infrastruktura, której najbardziej jaskrawymi przykładami są białowieska bursa czy obiekty sportowe (strzelnice, boiska, stacje wodne).

LITERATURA

- [brak autora] 1934, *Spływ do morza 1400 uczestników na 656 łodziach*, „Polska Zbrojna”, nr 225, s. 5.
- [brak autora] 1935, *Brać leśna z Białowieży złożyła hołd Wskresicielowi Polski*, „Dziennik Białostocki”, nr 250, s. 2.
- [brak autora] 1935, *Rodzina leśnika po pierwszym roku działalności*, „Echa Leśne”, nr 3, s. 4.
- [brak autora] 1935, *Zawody strzeleckie koła P.W.L. Nowogródek*, „Echa Leśne”, nr 29, s. 10.
- [brak autora] 1936, *Działalność sportowa okręgu P.W.L. Białowieża*, „Echa Leśne”, nr 32–33, s. 23.
- [brak autora] 1936, *Obchody w Białowieży*, „Echa Leśne”, nr 25, s. 13–14.
- [brak autora] 1936, *Otwarcie sezonu sportowego w kole P.W.L. Tartak Grudki w Białowieży*, „Echa Leśne”, nr 26, s. 14.
- [brak autora] 1936, *Święto Morza w Białowieży*, „Echa Leśne”, nr 28/29, s. 27.
- [brak autora] 1936, *Wielka manifestacja Białowieży*, „Echa Leśne” 34, s. 13.
- [brak autora] 1936, *Z działalności sportowej P.W.L. w Białowieży*, „Echa Leśne”, nr 27, s. 14.
- [brak autora] 1936, *Z naszych organizacyj. Biblioteki i czytelnice w Białowieży*, „Echa Leśne”, nr 7/8, s. 17.
- [brak autora] 1936, *Z naszych organizacyj. Działalność koła Rodziny Leśnika w Białowieży*, „Echa Leśne”, nr 15, s. 13.
- [brak autora] 1936, *Z naszych organizacyj. Rodzina Leśnika w Białowieży*, „Echa Leśne”, nr 9, s. 13.
- [brak autora] 1936, *Z naszych stowarzyszeń. Białowieża*, „Echa Leśne”, nr 35, s. 76.
- [brak autora] 1937, *P.W.L. Białowieża*, „Echa Leśne”, nr 26, s. 581.

---

70 *Ofiary*, 1938, „Echa Leśne”, nr 45, s. 927.

71 *Białowieża*, 1939, „Echa Leśne”, nr 13, s. 302.

- [brak autora] 1937, *Okręgowe małokalibrowe zawody strzeleckie P.W.L. w Białowieży*, „Echa Leśne”, nr 43, s. 925.
- [brak autora] 1937, *Okręgowe małokalibrowe zawody strzeleckie Przystosowania Wojskowego Leśników w Białowieży*, „Echa Leśne”, nr 42, s. 908.
- [brak autora] 1937, *P.W.L. Białowieża*, „Echa Leśne”, nr 24, s. 542.
- [brak autora] 1937, *P.W.L. Białowieża*, „Echa Leśne”, nr 38, s. 829.
- [brak autora] 1937, *P.W.L. Wiadomości z terenu*, „Echa Leśne”, nr 21, s. 485.
- [brak autora] 1937, *Praca społeczna*, „Echa Leśne”, nr 17, s. 404–406.
- [brak autora] 1937, *Rodzina Leśnika. Akcja społeczna na terenie oddziału Rodziny Leśnika w Białowieży*, „Echa Leśne”, nr 32, s. 710–712.
- [brak autora] 1937, *Rodzina Leśnika. Dzień Morza w Białowieży*, „Echa Leśne”, nr 38/39, s. 856.
- [brak autora] 1937, *Sekcja kolarska P.W.L. w N-ctwie Czoło*, „Echa Leśne”, nr 33, s. 732.
- [brak autora] 1937, *Z oddziałów. Białowieża*, „Echa Leśne”, nr 13, s. 275.
- [brak autora] 1937, *Z oddziałów. Białowieża*, „Echa Leśne”, nr 3, s. 61–62.
- [brak autora] 1937, *Z oddziałów. Białowieża*, „Echa Leśne”, nr 32, s. 710.
- [brak autora] 1937, *Z oddziałów. Białowieża*, „Echa Leśne”, nr 8, s. 173.
- [brak autora] 1938, *Dwa dni w Białowieży. Wycieczka koła*, „Echa Leśne”, nr 24, s. 483.
- [brak autora] 1938, *Ofiary*, „Echa Leśne”, nr 45, s. 927.
- [brak autora] 1938, *Rodzina Leśnika. Dożywianie dzieci w Białowieży*, „Echa Leśne”, nr 21, s. 436.
- [brak autora] 1938, *Rodzina Leśnika. Pomoc dla dzieci członków Rodziny Leśnika*, „Echa Leśne”, nr 20, s. 414.
- [brak autora] 1938, *Z lasów Państwowych. Notatka: Połączone chóry*, „Echa Leśne”, nr 49/50, s. 1025.
- [brak autora] 1938, *Z naszych stowarzyszeń. Rodzina Leśnika. Bronna Góra*, „Echa Leśne”, nr 49/50, s. 1026.
- [brak autora] 1938, *Z naszych stowarzyszeń. Rodzina Leśnika*, „Echa Leśne”, nr 47, s. 973.
- [brak autora] 1938, *Z naszych stowarzyszeń. Rodzina Leśnika. Opieka nad sierotami*, „Echa Leśne”, nr 27, s. 558.
- [brak autora] 1938, *Z naszych stowarzyszeń. Rodzina Leśnika. Sekcja Opieki Nad Dzieckiem. Przedszkola*, „Echa Leśne”, nr 25, s. 511.
- [brak autora] 1939, *Białowieża*, „Echa Leśne”, nr 13, s. 302.
- [brak autora] 1939, *Odezwa*, „Echa Leśne”, nr 13, s. 301.
- [brak autora] 1939, *Z naszych stowarzyszeń. Rodzina Leśnika. Ofiary na bursy w Białowieży i w Suwałkach*, „Echa Leśne”, nr 19, s. 436.
- [brak autora] 1934, *Do ogółu leśników i ich rodzin*, „Życie Leśnika”, nr 2, s. 4–6.
- [brak autora] 1935, *Otwarcie strzelnicy P.W.L. w Białowieży*, „Echa leśne”, nr 1, s. 5–6.
- [brak autora] 1935, *P.W.L.*, „Echa Leśne”, nr 3, s. 3.
- [brak autora] 1935, *Protokół nr 10 z posiedzenia Zarządu Oddziału Rodziny Leśnika w Białowieży z 6 kwietnia 1935 r.*, APB, z. Dyrekcja Lasów Państwowych Okręgu Białostockiego w Białowieży, sygn. 888, k. 11–13.
- [brak autora] 1935, *Sklep Rodziny Leśnika w Białowieży*, „Echa Leśne”, nr 14, s. 16.
- [brak autora] 1935, *Ze Święta Lasu w leśnej stolicy Polski*, „Echa Leśne”, nr 11, s. 10.
- [brak autora] 1935, *Życie sportowe P.W.L. w Hajnówce*, „Echa Leśne”, nr 17, s. 10.

- [brak autora] 1936, *Spływ Zułów–Wilno*, „Echa Leśne”, nr 30, s. 12–13.
- [brak autora] 1937, *Praca społeczna*, „Echa leśne: Białowieża w Dniu Lasu 1937”, s. 71.
- [brak autora] 1937, *Rodzina Leśnika. Z oddziałów. Białowieża*, „Echa Leśne”, nr 23, s. 524.
- [brak autora] 1937, *Z oddziałów. Białowieża*, „Echa Leśne”, nr 3, s. 61.
- [brak autora] 1937, *Z oddziałów. Białowieża*, „Echa Leśne”, nr 5, s. 98.
- Almanach leśny. Rocznik personalny administracji lasów państwowych*, 1933, Warszawa, s. 19.
- BAJKO P., 2001, *Białowieża zarys dziejów do 1950 r.*, s. 114.
- BAJKO P., 2010, *Z dawnej Białowieży. Otwock–Białowieża*, s. 158, 160.
- BAJKO P., *Lubiński Józef*, „Encyklopedia Puszczy Białowieskiej” (<http://www.encyklopedia.puszcz-bialowieska.eu/index.php?dzial=haslo&id=995>).
- KARPOWICZ K., 1938, *Spółdzielnia, czy prywatny sklepik spożywczy?*, „Echa Leśne”, nr 45, s. 916.
- PRZYBYSZEWSKI T., 1937, *P.W.L. Zawody Warszawa–Białowieża*, „Echa Leśne”, nr 32, s. 709–710.
- Regulamin Rodziny Leśnika Sekcji Autonomicznej Stowarzyszenia „Rodzina Urzędnicza”*, 1935, Warszawa, s. 4–5.
- STROŃSKI S., 1936, *Kwiatki gdańskie w Genewie*, „Dziennik Wileński. Głos Wileński”, nr 292, s. 2.
- TOMASZEWSKA E., 1931, *Nasza leśna praca*, „Echa Leśne”, nr 2, s. 17.
- TRUSOW A., 1981, *Wojna na rowerach w 1939 r.*, „Wojskowy Przegląd Historyczny”, nr 1(95), s. 126–147.

DZIAŁALNOŚĆ SPOŁECZNA LEŚNIKÓW W PUSZCZY BIAŁOWIESKIEJ W LATACH 1933–1939

Streszczenie

Celem artykułu jest opis działań zbiorowych (społecznych) leśników pracujących na obszarze Puszczy Białowieskiej w okresie 1933–1939. Ramy chronologiczne tekstu obejmują okres działania dwóch najbardziej aktywnych społecznie organizacji skupiających leśników – Rodziny Leśnika oraz Przysposobienia Wojskowego Leśników. Podstawą źródłową artykułu są materiały prasowe z badanego okresu oraz szczerunkowo zachowana dokumentacja aktowa. W tekście szczegółowo opisano założenia i zrealizowane działania wymienionych organizacji. Badania wskazują na dużą aktywność leśników w kwestii rozwoju dostępu do szkolnictwa, poprawy warunków socjalnych, rozwoju infrastruktury służącej działalności sportowej i kulturalnej.

Słowa kluczowe: działalność społeczna, dobroczynność, Puszcza Białowieska, okres międzywojenny, Rodzina Leśnika, Przysposobienie Wojskowe Leśników

COLLECTIVE ACTIVITIES OF FORESTERS IN BIAŁOWIEŻA PRIMEVAL FOREST 1933–1939**S u m m a r y**

The aim of the article is to describe collective (social) activities of foresters working in the Białowieża Forest in the period 1933–1939. The chronological framework of the text covers the period of the two most active organizations of foresters – the Forester’s Family and the Forester’s Military Training. The source basis of the article are press materials from the examined period as well as only partially preserved documentation from State Archive in Białystok. In the text of there is detailed description of mentioned organizations aims and results of theirs implementation. Research shows a significant impact of foresters’ activity in the field of access to education, changes in social conditions for local society, development of infrastructure for sports and cultural activities.

Keywords: collective activities, charity, Białowieża Primeval Forest, interwar period, Forester Family, Foresters Military Training